

ספריית לויתן – ספרי מופת בפילוסופיה

דייוויד יום

מסכת על טבע האדם

ניסיון להנהיג בענפי הרוח את שיטת
הטיעון הניסיונית

תרגום יפתח בריל

עורך מרק שטיינר

*Shalem Press gratefully acknowledges the family of Martin J. Gross
of Livingston, New Jersey, USA, whose generous support made
possible the publication of this book.*

הוצאת שלם, ירושלים התשע"ד

ספר ראשון
על התבונה

ברכתם הנדירה של הזמנים, שבהם רשאי אדם לחשוב כפי שהוא רוצה
ולדבר כפי שהוא חושב.

–טיקיטוס

אל הקורא

התכנית שקבעתי לי בחיבור הזה מבוארת די הצורך במבוא. על הקורא רק לשים לב שלא כל הנושאים שהתוויתי שם נידונים בשני הכרכים שלפניו.¹ נושא התבונה ונושא הרגשות יוצרים כשלעצמם קו טיעון שלם, ורציתי לנצל את החלוקה הטבעית הזאת כדי לבחון את טעם הקהל. אם ירצה הגורל, וההצלחה תאיר לי פנים – אעבור לדון גם במוסר, בתורת המדינה ובביקורת;² ובזאת תשלם המסכת על טבע האדם. אישור הקהל נחשב בעיניי לשכר הגדול ביותר לעמלי; אבל אני נחוש לראות בכל פסק דין שלו את הטוב שבמורים.

מבוא

אין דבר רגיל וטבעי יותר למי שמתיימרים לגלות לעולם משהו חדש בפילוסופיה ובמדעים, מלרמוז לשבחי השיטות שלהם באמצעות הוקעה של כל השיטות שהוצגו לפנייהם. ואמנם, לו היו מסתפקים בקינה על הבורות שעדיין אופפת אותנו בשאלות החשובות ביותר העשויות לעלות בפני בית הדין של שכל האדם, מעטים ממי שמצויים במדעים לא היו ממהרים להסכים אִתם. אדם משכיל ובעל כושר שיפוט לא יתקשה להבחין ביסודות הרעועים, אפילו בשיטות שזכו למוניטין הטובים ביותר, והתיימרו יותר מכל היתר להציע טיעונים מדויקים ועמוקים. עקרונות המתקבלים על סמך אמון, מסקנות אשר נגזרות מהם ברישול, חוסר לכידות בחלקים והעדר ברירות במכלול – כל אלו נמצאים בכל מקום בשיטות של גדולי הפילוסופים, ונדמה שהוציאו שם רע לפילוסופיה עצמה.

גם לא דרוש שום ידע מעמיק כדי לגלות עד כמה לקוי מצב המדעים בימינו; כי אפילו האספסוף בחוץ יכול להקיש מכל הרעש וההמולה שהוא שומע כי לא הכל כשורה בפנים. אין דבר שלא ניטש עליו ויכוח, ושלאנשים מלומדים אין לגביו דעות מנוגדות. השאלות הטריטוריאליות ביותר אינן ניצלות ממחלוקת, ובנכבדות שבהן איננו מצליחים להגיע להכרעה ודאית. העימותים הולכים ומתרבים כאילו אין דבר ודאי; והם ניטשים בלהט עצום, כאילו הכל ודאי. ובתוך כל המהומה לא השכל קוטף את הפרס הראשון, אלא צחצוח הלשון; ואיש אינו צריך להתייאש מהתקווה לעשות נפשות להיפותזות הפרועות ביותר, אם כשרונו עומד לו לצייר אותן בצבעים

מפתים. לא החיילים החמושים, תופסי הרומח והחרב, מכריעים בקרב, אלא החצוצרנים, המתופפים והנגנים של הצבא.

מכאן, לדעתי, צומחת אותה דעה קדומה נגד כל סוג של טיעון מטפיזי, אפילו אצל מי שמתיימרים להיות מלומדים ורוחשים הערכה הוגנת לכל שאר תחומי היצירה הרוחנית. טיעונים מטפיזיים הם לדידם לא הטיעונים של ענף מדעי מסוים, אלא כל סוג של טיעון שכרוך בו איזה קושי ושנדרש מעט ריכוז להבינו. פעמים רבות כל כך יגענו לריק במחקרים כאלה, עד שלרוב אנחנו דוחים את כולם בלי היסוס, ומחליטים שאם נגזר עלינו לתמיד להתפתות לטעויות ואשליות – מוטב שלפחות יהיו טבעיות ומהנות. ואכן, רק הספקנות הנחושה ביותר, בתוספת מנה גדושה של עצלות, יכולה להצדיק את הרתיעה הזאת ממטפיזיקה. שהרי האמת – אם היא נגישה בכלל לכושר ההכרה של האדם – שוכנת קרוב לוודאי במצולות עמוקות וסתומות; ולקוות שנוכל להגיע עדיה ללא מאמץ, כשמיטב המאמצים של גדולי המוחות העלו חרס, יהיה בלי ספק די יומרני ויהיר. כשלעצמי, אינני מתיימר ליתרונות כאלה בפילוסופיה שאני עומד לפרוש כאן, ואילו הייתה כה קלה ופשוטה הייתי רואה בזה ראייה חזקה נגדה.

ברור הוא שלכל המדעים יש יחס, יותר או פחות הדוק, לטבע האדם, וככל שיראה כאילו מי מהם סוטה ממנו, תמיד ימצא ערוץ המוליך אותו אליו בחזרה. אפילו המתמטיקה, הפילוסופיה של הטבע והדת הטבעית תלויות במידה מסוימת במדע האדם, מאחר שהן נתונות לתודעת בני האדם, וכוחותיהם וכושריהם שופטים לגביהן. אין לדעת אילו שינויים ושיפורים יכולנו להכניס במדעים האלה לו היינו מכירים היטב את גבולות התבונה האנושית ואת כוחה, ולו יכולנו להסביר את טבע האידיאות שאנחנו משתמשים בהן בשכילה, ואת טבע הפעולות שאנחנו נוקטים בה. בייחוד יש מקום לקוות לשיפורים כאלה בדת הטבעית, מפני שזו איננה מסתפקת בכך שהיא מלמדת אותנו על טבע הכוחות העליונים, אלא נושאת את מבטה הלאה, אל יחסם כלפינו ואל חובותינו כלפיהם; כך שאנחנו עצמנו לא רק הישם העוסקים בשכילה, אלא גם אחד המושאים של השכילות האלה.

ואם מדעי המתמטיקה, הפילוסופיה של הטבע והדת הטבעית תלויים תלות כזאת במדע האדם – מה אפשר לצפות משאר המדעים, שהקשר שלהם לטבע האדם קרוב ואמיץ יותר? תכליתה היחידה של הלוגיקה היא להסביר את עקרונותיו ופעולותיו של כושר השכילה שלנו ואת טבע האידיאות שלנו; תורת המוסר ותורת הביקורת עוסקות בטעם ובסנטימנטים

שלנו; ותורת המדינה דנה בבני אדם באשר הם מאוגדים בחברה ותלויים זה בזה. בארבעת המדעים האלה, לוגיקה, תורת המוסר, ביקורת ותורת המדינה, כלול כמעט כל מה שיש חשיבות כלשהי שנכיר, או שעשוי לתרום לשיפורה או לתפארתה של רוח האדם.

זאת היא אפוא תכנית הפעולה היחידה שבאמצעותה אנו יכולים לקוות להצליח במחקרים הפילוסופיים שלנו: לזנוח את דרך החקירה המייגעת ורצופת העיכובים שהלכנו בה עד היום, ובמקום לתפוס פה ושם איזה כפר או מצודה בספר – לצעוד היישר אל בירתם או מרכזם של המדעים האלה, אל טבע האדם עצמו, שמשעה שנשתלט עליו נוכל לקוות לניצחון קל בכל שאר החזיתות. מהמאחו הזה נוכל להרחיב את כיבושינו אל כל המדעים שיש להם נגיעה קרובה לחיי האדם, ואחר כך להמשיך בנחת להיכרות מעמיקה יותר עם אלה שהם נושא לסקרנות גרידא. אין שום שאלה חשובה שההכרעה בה איננה חלק ממדע האדם; ואין אחת שנוכל להכריע לגביה במידה של ודאות לפני שנתוודע למדע הזה. לכן כשאנחנו מתיימרים להסביר את עקרונות טבע האדם הרי למעשה אנחנו מציעים מסכת שלמה של המדעים, מושתתת על יסוד חדש כמעט לחלוטין, שהוא גם היחיד שיכול לשמש להם משען יציב.

וכשם שמדע האדם הוא היסוד המוצק היחיד למדעים האחרים – כך היסוד המוצק היחיד שאפשר להעמיד למדע הזה עצמו חייב להיות מושתת על הניסיון והתצפית. המחשבה שיישום הפילוסופיה הניסיונית בענפי הרוח מגיע למעלה ממאה שנים אחרי יישומה בענפי הטבע אין בה כדי להתמיה, כי למעשה נמצא שפרק זמן דומה מפריד בין ההתחלות של המדעים האלה, ואם נחשב מתקדם עד סוקרטס, הרי הפער כמעט שווה לזה שבין הלורד בייקון ובין כמה פילוסופים באנגליה* שהתחילו לכונן את מדע האדם על בסיס חדש, עוררו את תשומת לבו של הציבור וגירו את סקרנותו. עד כדי כך, שגם אם אומות אחרות מתחרות בנו בשירה, ועולות עלינו בכמה אמנויות יפות אחרות, השיפורים בעיון ובפילוסופיה לא יכלו לבוא אלא מארץ של סובלנות ושל חירות.

ובל נחשוב שהשיפור המאוחר יותר במדע האדם ירים את קרן מולדתנו פחות מזה שקדם לו, בפילוסופיה של הטבע, אלא הוא צריך להיחשב הישג מפואר יותר, הן בגלל החשיבות היתרה של מדע האדם, הן בגלל הצורך

* מר לוק, הלורד שפטסברי, ד"ר מנדוויל, מר האצ'סון, ד"ר באטלר ואחרים.

שהיה לו בתיקון כזה. כי ברור בעיניי שמאחר שמהות הרוח נסתרת מאתנו באותה המידה שנסתרת מאתנו מהות הגופים בעולם החיצון – בה במידה גם אי־אפשר ליצור מושג על כוחותיה ועל איכויותיה, אלא מתוך ניסויים קפדניים ומדויקים, ומצפייה בתולדות של כל הנסיבות והמצבים שבהם היא יכולה להיות. ואם כי עלינו להשתדל שכל עקרונותינו יהיו כלליים עד כמה שאפשר, בכך שנעפיל בניסויים שלנו גבוה ככל האפשר ונסביר את כל התולדות במונחים של הסיבות הפשוטות והמעטות ביותר, אין ספק שלא נוכל לחרוג מעבר לניסיון; וכל היפותזה המתיימרת לחשוף את האיכויות המקוריות והיסודיות של טבע האדם צריכה להידחות על הסף כטענה ריקה והזויה.²

אינני חושב שפילוסוף שיקבל עליו בכובד ראש כזה להסביר את העקרונות המוחלטים של הנפש יעיד על עצמו שהוא מומחה גדול במדע טבע האדם, שאותו הוא מתיימר להסביר, או בעל הבנה מעמיקה בדברים הנוטים לספק בדרך הטבע את רוח האדם. כי הלוא ברור לחלוטין שהייאוש משפיע עלינו כמעט כמו ההנאה, ומשנודע לנו כי אי־אפשר לספק אחת מן התשוקות שלנו, התשוקה עצמה נעלמת. כשאנחנו נוכחים שהגענו אל הגבול האחרון של שכל האדם אנו מתרווחים בנחת; אם כי, בעיקרו של דבר, אנחנו מסתפקים לחלוטין בהעדר הידיעה שלנו, ומבחינים שאיננו יכולים לתת כל טעם לעקרונות הכלליים והדקים ביותר שלנו חוץ מעצם ההתנסות שלנו באמיתותם – שהוא הטעם שנותנים עמי ארצות, ושכדי לגלות אותו מלכתחילה לגבי התופעה המיוחדת והיוצאת דופן ביותר לא היה צורך בשום עיון. וכשם שחוסר האפשרות להתקדם הלאה די בו לספק את הקורא, כך המחבר יכול לרוות סיפוק מעודן יותר מהודאתו הכנה בבורותו, ומהתבונה שבה הוא מצליח להימנע מהשגיאה שהכשילה רבים כל כך לפניו: לכפות על עולם ומלואו את ההשערות וההיפותוזות שלהם כמו היו אלה העקרונות הוודאיים ביותר שיש. כששביעות רצון וסיפוק כאלה יכולים להיות משותפים למורה ולתלמיד – אינני יודע מה נשאר עוד לבקש מהפילוסופיה שלנו.

אבל אם חוסר האפשרות להסביר עקרונות יסודיים ייראה למישהו כפגם במדע האדם, אני מעז לקבוע כי זה פגם שהוא חולק עם כל המדעים והאומנויות שאנו עשויים לעסוק בהם, בין שהם כאלה המטופחים באוניברסיטאות של הפילוסופים, בין שהם מיושמים בסדנאות של פשוטי האומנים. איש מהם איננו מסוגל להתקדם מעבר לניסיון, או לבסס ולו

עיקרון אחד שאינו מעוגן בסמכות הזאת. לפילוסופיה של הרוח יש אמנם חיסרון ייחודי, שאין לו מקבילה בפילוסופיה של הטבע, והוא שבאיסוף הניסויים שלה נמנע ממנה לערוך אותם באופן מכיוון, במחשבה תחילה, ובדרך שתבטיח אותה מראש מכל קושי העלול להתעורר. כשאינני יודע לומר מהן ההשפעות שיש לגוף אחד על גוף אחר במצב נתון, אני צריך רק להעמיד אותם במצב הזה ולהתבונן בתוצאות. אבל אילו ניסיתי לסלק איזה ספק בפילוסופיה של הרוח באותה דרך, בכך שהייתי מעמיד את עצמי בנסיבות זהות לאלה שאני מבקש לבחון, ברור ששיקול הדעת והתכנון המוקדם היו משבשים את פעולתם של העקרונות הטבעיים שלי ומונעים ממני להסיק מהתופעה כל מסקנה מדויקת. את הניסויים שלנו במדע הזה אנחנו חייבים, על כן, ללקט מתצפיות זהירות בחייהם של בני אדם, וליטול אותם כפי שהם מופיעים בשגרת העולם – מהתנהגותם של אנשים בחברה, בעסקים ובבילויים. כשניסויים כאלה נאספים ומושווים בשיקול דעת, יש תקווה שנוכל לייסד עליהם מדע שיהיה לא פחות ודאי, והרבה יותר מועיל, מכל מדע אחר בטווח השגתו של האדם.